

Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian
Academy of Sciences – Institute of World Economics
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világ gazdasági Intézet

Kihívások

217.

2015 november

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós,
Szigetvári Tamás, Wagner Péter*

**AZ EURÓPÁBA IRÁNYULÓ MIGRÁCIÓ
LEGFONTOSABB KIBOCSÁTÓ
ORSZÁGAINAK VIZSGÁLATA**

Kih

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Kihívások 217. szám (2015) 2015. november 10.

Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata¹

Biedermann Zsuzsánna tudományos munkatárs,

Novák Tamás tudományos főmunkatárs,

Szigetvári Tamás tudományos főmunkatárs,

Szanyi Miklós igazgató,

Wagner Péter biztonságpolitikai szakértő

MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont
Világgazdasági Intézet

Jelen elemzésben kifejtett vélemények és következtetések nem minden esetben tükrözik a Külügyi és Külgazdasági Intézet, valamint a Világgazdasági Intézet, illetve a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont kutatóinak véleményét, vagy a Magyar Tudományos Akadémia álláspontját

¹ Jelen elemzés az MTA szeptember elején megalakult Migrációs Munkacsoportja által a Belügyminisztérium megbízására készített kutatásának egy részlete.

Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata

Biedermann Zsuzsanna², Novák Tamás³, Szanyi Miklós⁴,
Szigetvári Tamás⁵, Wagner Péter⁶

Bevezetés

Európa fejlett országai kedvelt célpontot jelentenek a Közel-Kelet, Nyugat-Balkán, Észak- és Szubszaharai Afrika⁷ országaiból induló menekültek és migránsok számára. A népességvándorlás évtizedek óta különböző intenzitással, de folyamatosan zajlik, sebessége és iránya változó. Az elvándorlást kiváltó legfontosabb okok valamennyi említett régióban hasonlóak, bár az egyes tényezők eltérő súllyal szerepelnek. Általános ok a népesség növekedése, amelynek következtében a munkaképes korú lakosság létszáma ugrásszerűen megemelkedett, miközben a gazdaság bővülése, munkahelyek teremtése ezzel a folyamattal nem tudott lépést tartani. A munkakeresők előbb a határokon belül változtattak tömegesen lakhelyet, költöztek a több munkalehetőséget kínáló városok közelébe. A városok közelségének a civilizációs vívmányokhoz való jobb hozzáférést kellett volna eredményeznie, azonban a szegénység, a munkahelyek hiánya miatt ez gyakran továbbra is távoli cél maradt. Az elvándorlásra ösztönző tényezők közé

² tudományos munkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Budaörsi út 45, H-1112 Budapest, Hungary. Email: biedermann.zsuzsanna@krtk.mta.hu

³ tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Budaörsi út 45, H-1112 Budapest, Hungary. Email: novak.tamas@krtk.mta.hu

⁴ igazgató, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Budaörsi út 45, H-1112 Budapest, Hungary, Email: szanyi.miklos@krtk.mta.hu

⁵ tudományos főmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézet, Budaörsi út 45, H-1112 Budapest, Hungary. Email: szigetvari.tamas@krtk.mta.hu

⁶ biztonságpolitikai szakértő, Külügyi és Külgazdasági Intézet, Bérc utca 13-15, H-1016 Budapest, Hungary, Email: waape@yahoo.com

⁷ A Szaharától délre eső területek, korábbi nevén Fekete-Afrika

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

sorolható, hogy az érintett országok nagy részében a hagyományos gazdaság, főként a mezőgazdaság feltételei kedvezőtlenebbé váltak a klímaváltozás következtében. A vízhiány, az elsivatagosodás nagy területeken lehetetlenítette el a megélhetést.

A kedvezőtlen ökológiai változások és demográfiai folyamatok miatt, de a világpolitikában bekövetkezett változások következtében is a vizsgált országok politikai stabilitása megrendült, háborúk és polgárháborúk robbantak ki, amelyek a lakosságot szintén emigrációra készítették. Súlyos problémát jelent, hogy a háború sújtotta térségek gazdasági kapacitásait a fegyveres konfliktusok szétrombolták. Ezért azok az országok, ahol a háború véget ért, még a korábbiaknál is sokkal nehezebb gazdasági helyzetbe kerültek, népességmegtartó képességük tovább csökkent. Tetézte ezt a hatalmat gyakorló politikai csoportok és az állami bürokrácia korrupciója, valamint a 2007 után kezdődött világgazdasági válság. Így valamennyi érintett térségben kumulatív válságról, egymásra rakódó válságtényezők jelenlétéről beszélhetünk. Ezek feloldása bonyolult politikai egyeztetéseket igénylő feladat, és a gazdasági helyreállítás még politikai egyetértés esetén is alapvetően csak külső segítséggel megoldható kérdés.

1. Közel-keleti migráció

A balkáni útvonalon keresztül Magyarországra érkező migránsok túlnyomó részben a Közel- és Közép-Kelet háború sújtotta országaiból, Szíriából, Afganisztánból és Irakból menekültek el. Nagy részük köztes országok (Irán, Törökország, Jordánia) menekülttáborában töltött hosszabb-rövidebb időt, majd onnan vándorolt tovább Európa felé. A kétezres évekig a közel-keleti régió rendkívül magas népességnövekedési rátával rendelkezett. Az 1950-es 100 millióról 350 millió fölé nőtt a régió lakossága, 2050-re pedig a 700 milliót is elérheti. A népességben belül magas a fiatalok aránya, az átlagos (medián) életkor 20 és 25 év között van (Magyarországon ez 41,3 év). A fiatal népesség esetében a mobilitásra való hajlam jóval magasabb, különösen jövőkép és munkalehetőség nélkül, kilátástalan gazdasági és politikai helyzetben. A régió „humántőkéje”, a népesség oktatási színvonala alapján ambivalens képet mutat. Az arab országok jelentős forrásokat költöttek az oktatásra az utóbbi évtizedekben. Ennek köszönhetően ma már a fiatalok nagy része be van iskolázva. A felnőtt lakosság esetében azonban csak 78% az írástudók aránya, az analfabéták aránya magasabb a

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

nőknél. Bár jelentős a műszaki képzésben résztvevők aránya, az oktatási minősége és gyakorlati értéke a (munkaadói) tapasztalatok szerint nem túl magas. Szíria esetében a gyerekek/fiatalok 2011 óta (négy éve) javarészt kimaradnak az oktatásból.

A Közel-Kelet arab országainak népessége vallási és etnikai szempontból sokszínű, ami hozzájárul a térség elmúlt időszakban kialakult, és részben a jövőben is kialakuló potenciális konfliktusaihoz. Ez a migráció egyik kiváltó oka lehet. Évtizedek óta jelen lévő probléma Izrael állam léte az arab országok szomszédságában, illetve ezzel összefüggésben a palesztin államiság hiánya, ami számos háborúhoz és összecsapáshoz vezetett (1948, 1956, 1967, 1973, 1982, 2006, 2008-9). Az UNRWA 2010-es adatai alapján közel 3 millió palesztin él a szomszédos államokban, és további 2 millió Ciszjordániában és a Gáza-övezetben. A Szíriában élő fél millió palesztin jelentős része Libanonban keresett újabb menedéket. Egy másik, évtizedek óta jelen lévő etnikai alapú konfliktus a térségben a kurdok kisebbségi léte török, perzsa, arab anyaországokban. A kurdok szintén az államiság hiányával küzdenek, a 30 millió kurd közel fele él Törökországban, 24% Iránban, illetve 18%-a Irakban, 4%-a pedig Szíriában, de közel másfél millió kurd él Nyugat-Európában is (főleg Németországban). A részben török belpolitikai okok miatt fellángoló török – kurd ellentét közvetve hozzájárult a jelenlegi migrációs hullámhoz.

Vallási tekintetben a legtöbb ország esetében az iszlám szunnita ága az uralkodó. A szunnitákon belül jelenleg a Szaúd-Arábiában is uralkodó vahhabita irányzat nyer teret, amely fundamentalista elveket vall – erre építi ideológiáját az al-Káida és az Iszlám Állam is. Az Iszlám Állam, amely Szíria és Irak egy részén szerzett befolyást, elsősorban a térségben élő nem szunnitákat tekinti ellenségnek (elsősorban a síitákat, de a keresztényeket is), de fellép az iszlámot nem a vahhabita elképzelés szerint értelmező szunnitákkal szemben is. A szunnita-síita ellentét jelenleg szinte minden országban kiéleződött, ami részben Irán aktivitásának, részben az radikális szunnita csoportok akcióinak köszönhető. Az iraki és szíriai harcok is ezen ellentét leképződéseinek tekinthetők, de a konfliktus Libanont, Jement és Bahreint is érinti a térségben.

A Közel-Kelet fejlettségi mutatói messze jobbak a környező afrikai, dél-ázsiai (afgán, pakisztáni, indiai, bangladesi) mutatóknál. Az Öböl-országokban a fejlett országokét is meghaladó mértékű az egy főre jutó jövedelem. A többi, nagyobb népességű és/vagy

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

kevesebb nyersanyaggal rendelkező ország az alsó-közép jövedelmű országok közé tartozik. Libanon (62., \$11068), Irak (89., \$6165), Jordánia (96., \$5358), Tunézia (105., \$4415), Egyiptom (121., \$3304), Marokkó (123., \$3291), de még a sereghajtó Jemen (144., \$1574) is megelőzi a fekete-afrikai országok jelentős részét. A kétezres években felgyorsult ugyan a gazdasági növekedés, de hasznát jelentős részben egy szűk elit élvezte, a munkanélküliség pedig, különösen a fiatalok között, igen magas volt, ami növelte a társadalmi feszültségeket. A legtöbb ország a térségben a bürokrácia, a magas politikai kockázat, a rossz gazdasági struktúra miatt nem kellően versenyképes a külföldi befektetők szemében sem. Ráadásul a kőolaj alacsony ára (a legújabb prognózisok szerint akár 20 dollárra is leeshet a hordónkénti ár) nehéz helyzetbe hozza a termelő országokat, de a többi ország számára is csökkenő jövedelmet eredményez (a vendégmunkások csökkenő hazautalásai, az export-termékek iránti kereslet csökken révén). Hosszú távon a klímaváltozás is jelentős hatással lehet a térség gazdasági potenciáljára. A Közel-Kelet a világ édesvíz-forrásokkal egyik leggyengébben ellátott régiója. A mezőgazdasági termelés az édesvíz-készletek 85%-át hasznosítja, ennek ellenére a térség országainak egy része már ma is importra szorul élelmiszerekből, és ez a függés várhatóan tovább növekedik. A klímaváltozás veszteséges vízszegénységet okozhat, és a szűk vízforrások fölötti rendelkezés a közeljövőben akár katonai konfliktusok forrása is lehet.

A kilencvenes évek elején az arab országokban gazdasági rendszerváltás ment végbe, de az autoriter rendszer fennmaradt, mintegy „sajátos arab út”-ként. Az autoriter berendezkedésű államok korlátozott szabadságjogok mellett viszonylag széleskörű szociális biztonságot teremtettek, az alapvető szükségletek elérhetőségét jelentős szubvencionálással biztosították. Az elmúlt évek világgazdasági fejleményei, az emelkedő nyersanyag- és élelmiszerárak, és a világgazdasági válság külső kereslet-csökkentő hatása egyre inkább kikezdték a politikai alkut, ami fenntartotta a rezsimeket. Az arab országok lakosságának elégedetlensége a mélyben forrongott. A gazdasági növekedés nem tudott lépést tartani a növekvő népességgel, nőtt a társadalmi egyenlőtlenség, korrupció, szegénység. A növekvő belső feszültségek vezettek az „arab tavasz” eseményeihez. Ez azonban nem demokratizálódási folyamatot eredményezett. Egyiptomban iszlám kormányzat, majd katonai diktatúra, Líbiában és Szíriában pedig

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

anarchia és polgárháború lett az eredménye. Alapvető probléma, hogy az uralmon lévő világi beállítottságú autoriter rezsimeket iszlámista erők váltják le, amelyekben általában a radikális irányzat nyer teret. A térséget jelenleg a különböző vallási és politikai csoportok és erők szinte átláthatatlan konfliktus-halmaz jellemzi, melyben külső (USA, EU, Oroszország, Szaúd-Arábia, Irán, Törökország, Izrael) és belső szereplők (sííta és szunnita csoportok, kurdok) is részt vesznek. Emiatt a konfliktusok megoldása és lezárása rendkívül bonyolult, és komoly nemzetközi összefogást igényelne.

A térségbeli migrációnak tehát egymással összefüggő gazdasági és politikai okai vannak. Jelenleg a szíriai konfliktus miatt több mint 4 millióan hagyták el az országot. Törökországban közel 2 millió szír menekült él, főként táborokban. Libanonban 1,1 millió, Jordániába 630 ezer menekült érkezett. Jordániában és Libanonban a szintén menekülttáborokban élő palesztinok ellátása is komoly problémákat okoz, amit a sírek érkezése tovább növelt. A térségbeli konfliktusok és a helyzet bizonytalansága miatt a menekültek és migránsok áramlását kiváltó ösztönző tényezők valószínűleg középtávon is fennmaradnak. Szíriában és Líbiában a polgárháborús helyzet rendezése késik, Irakban és Libanonban is komoly belpolitikai kockázatokkal kell megküzdeni. Szíriában a harcok fellángolása Damaszkusz környékén újabb menekülthullám elindulását eredményezheti. Libanon, amely jelentős számú menekültet lát el, a politikai és gazdasági összeomlás szélén áll. A közelmúltban a térségből Európába érkező migránsok esetében az volt látható, hogy a szíriai menekültek között a középosztálybeli, magasabb iskolai végzettségűek aránya viszonylag magas. Svéd felmérések szerint a 2014-ben az országba érkező sírek 40%-ának van legalább középfokú végzettsége, ami jóval magasabb arány, mint az afgán (20%), vagy a eritreai (10%) menekültek esetében. A német (önkéntes alapú) megkérdezések szerint a szíriai menekültek között 21%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, 22% középfokúval, ami szintén meghaladta az egyéb országokból érkező menekültek esetében jellemző arányt.

II. Afganisztán, Pakisztán és Irán szerepe a nemzetközi migrációban

E három ország immár több évtizede ismétlődően megjelenik a nemzetközi migráció forrásai között. A vegyes etnikai és vallási összetétel miatt korábban a politikai konfliktusok által kiváltott elvándorlás elsősorban a környező országokba illetve a volt

gyarmattartó Egyesült Királyságba vagy a hagyományos befogadó országokba (USA, Kanada, Ausztrália) irányult. Irán és Pakisztán jelentős befogadó állomásai az afgán menekülteknek, de a tranzit mellett időnként maguk is jelentős kibocsátók. Afganisztánra és Pakisztánra jellemző a bevezetőben említett kumulatív válság több tényezője, az iráni rezsim pedig rendkívül autoriter jellege miatt ad(hat) okot az elvándorlásra. Bár szemben Afganisztánnal Iránban és Pakisztánban jó ideje nincsenek jelentősebb háborús konfliktusok, a háttérben húzódó feszültségek feloldása nem történt meg.

Afganisztánban a NATO 2003-ban indította el ISAF (International Security and Assistance Force) nevű műveletét, amely 2014. december 31-ig tartott, azaz 2015 elejére az afgán kormánynak és biztonsági erőknek készen kellett volna állniuk, hogy saját maguk vegyék fel a harcot az ellenállással (főként a Tálibán-mozgalom). 2015. január elsejével indult el a Resolute Support művelet, amely a 2010-2012-es csúcsidőszakhoz képest (150.000 NATO katona) csak mintegy 12000-15000 katonát állomásoztat Afganisztánban és ezek feladata sem a harcokban való részvétel, hanem a stratégiai (parancsnoki) szintű tanácsadás, mentorálás. Történelmi emlékként minden idősebb afgánban él a szovjet kivonulás emléke, ami után az akkori ellenállás jelentősen megerősödött, és a Nadzsibullah-rezsim összeomlott. Az afgán közvélemény hasonló forgatókönyvtől tart.

Az ellenállás, elsősorban a Tálibán mozgalom (az elmúlt hónapokban már az Iszlám Állam is megjelent) valóban megélénkült, jelentős vidéki területeket tudott kivonni a kormány ellenőrzése alól, és több várost is fenyeget. A biztonsági erők sikerességének egyik fokmérője, hogy képes-e megtartani a 34 tartományi „fővárost”, illetve a kb. 110 járási központot. Ebből a szempontból az ANSF sikeres, mivel csak egyetlen ilyen várost tudott ideiglenesen elfoglalni a Tálibán. Ennek ellenére a növekvő erőszak menekülésre adhat okot: a civil áldozatok számának viszonylagos stagnálásával szemben a 340.000 főre becsült afgán biztonsági erők, ANSF (185 ezer katona 157 ezer rendőr) veszteségei minden korábbi értéket meghaladtak. 2015 első feléve a legerőszakosabb volt 2001 óta. Erősíti a bizonytalanság érzetét a lakosságban, hogy a NATO pénzügyi és katonai támogatása csak 2017-ig biztos, márpedig a nemzetközi katonai jelenlétet az afgán lakosság egyfajta biztosításnak tekinti a tálibok visszatérése ellen.

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

2013 óta Afganisztán növekvő gazdasági problémákkal küzd. 2001 után az átlagos gazdasági növekedés átlag évi 9 százalék volt. Ez a folyamatos növekedés egyrészt a nemzetközi erők növekvő jelenlétének (és költségének), másrészt a nemzetközi donorközösség által felajánlott forrásoknak, harmadrészt a kilátásokban bízó visszatérő diaszpóra közösség gazdasági aktivitásának volt köszönhető. A gazdasági növekedés 2013-ban megtorpant, és ebben a NATO kivonulásának óriási szerepe volt. A katonai szervezet volt Afganisztán legnagyobb „megrendelője”: Kabul lakosságának 90 százaléka részesült valamilyen jövedelemben a fővárosban található 75 ISAF és ANSF bázis, létesítmény működésének köszönhetően. Vidéken néhol az ISAF bázis volt az egyetlen olyan intézmény, amely nagytételben vett igénybe szolgáltatásokat a helyi lakosság körében. 2012-ben még 850 katonai bázis volt az országban, ez 2015-ban alig néhány tucatra csökkent. A növekvő bizonytalanság miatt a korrupció mértéke megugrott. A korábban elfogadott 50-50 százalékos arány helyett (az állami bevételeknek csak a fele jut el kincstárba, a többit megtartják a tisztviselők) 2014-ben kb 80. százalékra ugrott fel a büdzsébe el nem jutó összegek aránya.

Az 1919 óta szinte folyamatos polgárháborús állapotok lerombolták még azokat a szerény fejlettségi eredményeket is, amelyeket addig elért az ország. Afganisztán az 1970-es években is a világ egyik legszegényebb legelmaradottabb országa volt. A szovjet beavatkozás következményeként afgánok milliói hagyták el az országot, elsősorban Pakisztán és Irán felé (általában attól függően, hogy melyik afgán etnikumból származott a menekült). 2001 után a pozitív várakozások és a javuló biztonsági helyzet eredményeként az egykor négymilliós menekült populáció száma folyamatosan csökkent a két szomszédos országban. Ez a folyamat jelentősen lelassult, esetenként le is állt az elmúlt években a romló biztonsági helyzet miatt. A UNCHR 2014 januári adatai szerint Pakisztánban 1,615,876, Iránban 840,158 afgán menekült élt. A Danish Refugee Council által 2013-ban, a Pakisztánban élő menekültek egy része között készült felmérések szerint (önbevallás alapján) a megkérdezettek 46 százaléka volt írástudatlan, 57 százalékuuk képzetlen (unskilled), a gyerekek 82 százaléka nem járt iskolába.

Becslések szerint a nem regisztrált elvándorlókkal együtt Iránban mintegy 2-3 millió afgán menekült él, fele regisztráltan, fele illegálisan tartózkodik az országban. Az Európa felé tovább utazásban két ösztönző faktort lehet azonosítani. Egyrészt Irán egyre inkább

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

megnehezíti az afganisztáni menekültek maradását. A menekültstátus elismeréséhez szükséges igazolást évente kell megújítani 2003 óta, a Human Rights Watch elemzése szerint 2007 óta nem adnak ki újat az iráni hatóságok. Azok, akiknek nincsen a státuszukat igazoló kártyájuk, kiutasítással, akár erőszakos deportálással is szembenézhetnek. Az Európa felé tartó menekülés oka lehet az attól való félelem, hogy vissza kell térniük Afganisztánba. Másrészt Irán a Szíriában folytatott háborújához afgán síita hazarákat toboroz. Becslések 2000-3000 főre teszik azoknak az afgán „önkénteseknek” a számát, akiket pénzzel, jobb életkörülmények ígéretével, vagy egyszerűen fenyegetéssel, kényszerítéssel vett rá az iráni Forradalmi Gárda (a rezsím fő paramilitáris szervezete, amely az iraki és szíriai harcokban az iráni segítségnyújtás fő koordinátora és eszköze) arra, hogy Szíriában harcoljanak az Aszad-rezsím oldalán. Az „önkéntesek” tipikusan képzetlen, írástudatlan, Iránban illegálisan tartózkodó menekültek, akiket kiszolgáltatott helyzetük miatt könnyű manipulálni.

A politikai rendszerek stabilitása kulcsszerepet játszik az abban, hogy az adott ország lakossága elinduljon-e menekültként a világ fejlettebb régiói irányába. Ebből a szempontból Irán az 1979-es iszlám forradalom óta mindig képes volt valamilyen szintű belső stabilitást felmutatni. Még a 2009-es, talán túlzóan forradalomnak nevezett események sem indukáltak hatalmas menekült hullámot az országban. Az Iránról készült ENSz statisztikák azt mutatják, hogy az ország szinte minden fejlettségi mutatóban különbözik a tőle keletre és nyugatra fekvő országoktól. Gyakorlatilag bármilyen mutatót kereshetünk, azt látjuk, hogy az elmúlt évek szankciói és az országot körülvevő negatív nemzetközi közhangulat ellenére, Irán folyamatosan fejlődik és magasan kiemelkedik a régióból. Az ország most elsősorban nem mint a menekülteket kibocsátó ország jelenik meg a nemzetközi elemzésekben, hanem az agyelszívás (brain drain) által leginkább sújtott országgént, illetve tranzit országgént.

Pakisztán létrejötte óta folyamatosan a demokratikus berendezkedés és a katonai puccsok váltogazdaságában él. Mivel az ország mesterségesen jött létre több etnikai közösség egy országban történő egyesítésével, a közös nemzeti öntudat gyenge. A világ második legnagyobb muszlim országa (kb. 200 millió) jellemzőiben leginkább egy fejlődő világbeli országra emlékeztet. Bár az ország szegény (az egy főre jutó GDP 1270 USD/fő, a lakosság 12 százaléka él a szegénységi küszöb alatt, a fekete és

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

szürkegazdaság a GDP 30-50 százalékát adja, és a lakosság alig két százaléka adózik, az ország belpolitikailag stabil. Sem a katonai puccsok idején, sem az 1990-es évek vége óta tartó egyre intenzívebb tálib és más szélsőséges szervezetek okozta, az ország peremterületein aktív erőszak nem okozott nagyobb menekülthullámot 2014-ig. Az elvándorlás azért addig is jelentős volt. Hivatalos pakisztáni kimutatások szerint Pakisztán lakosságának kb. 3,6 százaléka (kb. 7.2 millió fő) él külföldön, nagyrészt vendégmunkásként, elsősorban a gazdagabb arab országokban. A kisebb létszámú pakisztáni menekültek főleg vallási kisebbségek közül kerülnek ki, elsősorban a síita és az ahmadiyya közösség tagjai. A többségében szunnita vallású Pakisztánban az elmúlt két évtizedben jelentősen megerősödött a vallási intolerancia (nemcsak a vallási), aminek következtében ennek a két vallási közösségnek a tagjait-vezetőit rendszeresen érik – halálos áldozattal is járó – támadások. A Pakisztánban élő nagyszámú afgán menekült közül is nagy valószínűség szerint egyre többen indulnak el Európába.

III. Nyugat-Balkán

A Nyugat-Balkán országaiból az elmúlt két és fél évtizedet tekintve időről-időre felerősödő kivándorlási hullámra került sor. Ezen hullámok konkrét kiváltó okai és a leginkább érintett országok köre változott, de a kifelé irányuló migrációs nyomás összességében magas szinten állandósult. A legfontosabb, folyamatosan fennálló kivándorlásra ösztönző faktorok közül kiemelkedik a Nyugat-Balkán hosszú távú kedvezőtlen gazdasági folyamatai és adottságai (tőkehiány, munkanélküliség); az EU-tagság perspektívájának gyengesége, a demográfiai folyamatokhoz kötődő gazdasági problémák és erősödő politikai kockázatok illetve működésképtelen állami struktúrák (*failed states*) jelenléte a térségben (Bosznia-Hercegovina, Koszovó). A jelenlegi migrációs szintek az egyes nyugat-balkáni országokból a közeljövőben (3-5 éves távlatban) elkerülhetetlenül fennmaradnak, előre nem látható térségbeli politikai események bekövetkezése esetén jelentősen felerősödhetnek egy-egy ország esetében.

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

Menedékkérők aránya származási ország szerint 2013/14/15 első félévében az EU-ban
(az összes %-ában)

	<i>2013. I-VI</i>	<i>2014. I-VI</i>	<i>2015. I-VI</i>
Szíría	7	14	14
Afganisztán	6	6	11
Irak	5	7	10
Pakisztán	5	4	3
Szerbia/Koszovó	6	4	14
Szomália	4	3	2
Albánia	2	3	5

Forrás: Migration Policy Debates, No. 7. 2015. szeptember, OECD. p 7.

Az EU országaiba irányuló beáramlás lényegében az összes térségbeli országot érinti, de legdinamikusabb immár lényegében másfél évtizede Albániából és Koszovóból. Az adatok azt is jelzik, hogy a kivándorlási szándék a térségből erősödik. Az utóbbi évek erősödő migrációs trendje a Nyugat-Balkánról azt is jelzi, hogy a térség gazdasági helyzetét és társadalmi viszonyait talán a kumulatív válság kifejezés írja körül a legpontosabban. Eszerint a válságok és háborúk gazdasági következményei összeadódtak az utóbbi évek reformjainak problémáival, és ezt még súlyosbította a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság, amely részben piaci oldalról, de még inkább finanszírozási szempontból tovább rontotta a helyzetet. A korábbi gazdaságátalakítási modell kifulladás után egyelőre nem kerültek megfogalmazásra újszerű, alternatív javaslatok. A térség megsemmisült gazdasági alapjai nem teremődtek újjá. Részleges átalakulás a közvetlen tőkebefektetések hatására megvalósult, de ez sem volt képes ellensúlyozni a termelésben és a munkahelyek számában bekövetkezett veszteségeket, a legtöbb esetben a privatizáció sem járt új munkahelyek létesítésével, a valódi zöldmezős beruházások pedig korlátozottak maradtak. A gazdaság dualitása (külföldi vállalatok, versus hazai cégek) sokkal erősebb, mint bármely közép-európai országban.

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

A kivándorlási szándék 2013-as átfogó nemzetközi közvélemény-kutatások alapján rendkívül magas. Albániában a lakosság 40%-a, Szerbiában pedig közel 25%-a szeretné elhagyni az országot. A Friedrich Ebert Alapítvány 2014-es és 2015-ös kutatása arra a következtetésre jutott, hogy, a 14-29 éves korosztály mintegy kétharmada kíván elköltözni Albániából, s ez az arány Koszovóban, illetve Macedóniában is meghaladja az 50 százalékot.

Mára az első számú és mindent átható kivándorlási tényező a gazdasági kilátástalanság, a társadalmi mobilitás hiánya és a korrupció (ez utóbbi tényező is jelentősen hozzájárul sokak gazdasági kilátástalanságához), s egyre inkább a szegénység, különösen a roma lakosság körében. A problémák a térségben kormányzati ciklusokon átívelő jellegűek, sok esetben a rövid és középtávon a megoldás reménye nélkül. A következmények sokrétűek: a beruházások hiánya, a szociális jóléti-rendszer működési nehézségei, az oktatási rendszer széttöredezettsége, szervezett bűnözés, magas munkanélküliség, szegénység, frusztráltság, harag.

A gazdaság átalakulását, fejlődését tekintve alig változtak az alapkérdések, amelyek egy-másfél évtizeddel ezelőtt is napirenden voltak: hogyan lehet biztosítani a felzárkózást, a munkahelyek teremtését elősegítő szerkezeti átalakulást, a jövedelmek növelését, a szegénység csökkentését és a beruházások finanszírozását, amely elemek nélkülözhetetlenek a távozásra ösztönző hatások mérsékléséhez. A helyzetet a következő években (évtizedben) tovább súlyosbíthatják a demográfiai tendenciákhoz kapcsolódó etnikai változások (Macedónia esetében különösen), amely növekvő politikai kockázatokat okoz már most is.

Nevesítve, a következő kulcskockázatokkal célszerű számolni a következő években, amelyek hirtelen migrációs hullámokat válthatnak ki (a folyamatosan meglévő, viszonylag jelentős migráción túlmenően):

1. Az albán (és a koszovói) lakosság életszínvonala rendkívül lassan növekszik, vagy éppen stagnál. A gazdaság jelentős szerkezeti átalakulásához szükséges tőkeforrások hiányoznak. Mindez a demográfiai folyamatokkal párosul, amely az albán népesség térségen belüli számarányának folyamatos bővüléséhez vezet a térségben. Ez részben az albán lakosság további migrációjához vezet (mivel a munkanélküliség a gyenge gazdasági aktivitás és a bővülő népesség

következtében még magasabb szintet érhet el), de az albánok lakta térséggel közvetlenül szomszédos területekről is folyamatos kiáramlást generálhat. Az albán lakosság migrációját az elmúlt évtizedekben már kialakult európai kapcsolatok is fenntartják, erősíthetik (igen jelentős az albán lakosság az EU országaiban).

2. Bosznia-Hercegovina államiságának problémái az elmúlt néhány évben (alapvetően 2006-tól kezdődően) egyre erősödő mértékben érzékelhetőek. Az ország esetleges darabokra hullásának esélye az egy évtizeddel ezelőtti helyzettel összevetve számottevő. A daytoni rendszer alapvető megreformálása nélkül, az Európai Unió jelenlegi rendkívül ellentmondásos nyugat-balkáni politikájának fényében, az ország minden szintjét átható korrupció mellett a migráció növekedése irányába ható tényezők vannak túlsúlyban. Ha Bosznia-Hercegovina szétesik, a Nyugat-Balkánon belüli migrációs folyamatok felerősödnek, de részben nő az Európai Unió felé irányuló vándorlás is.
3. Szerbia esetében a kockázatot az esetleges belpolitikai feszültségek növelhetik alapvetően. Ezek, s a kapcsolódó bizonytalanság eddig is fenntartotta a relatíve jelentős migrációs hullámot, de további növekedése sem zárható ki negatív belpolitikai szcenárió bekövetkezése esetén.

IV. Migráció Szubszaharai Afrikából Európába

Szubszaharai Afrikából évtizedek óta indulnak menekültek Európa felé a konfliktusok, elnyomó rezsimek és megélhetési nehézségek miatt, azonban 2011-ig (az Arab Tavasz kezdete) az észak-afrikai rezsimek többé-kevésbé képesek voltak útját állni a menekültáradatnak. Az Európa felé irányuló migrációban kulcsszerep jut Líbiának, amely a Nyugat-Afrikából és Afrika szarváról érkező bevándorlók gyűjtőhelye. A 2011-es forradalom óta Líbia több mint 1700 kilométeres tengerpartja gyakorlatilag ellenőrizetlen, ezért a líbiai kikötők (Tripoli, Bengázi) a Földközi-tengeren át Európába induló illegális bevándorlás fő kiindulópontjaivá váltak.

Líbiában 2011 elején becslések szerint két és fél millió vendégmunkás dolgozott, közöttük jelentős volt a szubszaharai Afrikából származók aránya. A fekete-afrikaiak

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

számára a legfőbb ösztönző tényezőt Kaddáfi pánafrikanizmusa⁸ jelentette, aki a kilencvenes évek közepétől többször is nyíltan biztatta a szubszaharai országok lakosait, akiket „testvérként” fogad majd, a munkavállalásra Líbiában. A Kaddáfi-rezsim bukásával a líbiai fekete-ellenes rasszizmus megerősödött. Egyrészt, mert a fekete bőrszín Észak-Afrika szerte a rabszolgasággal azonosítják, és alacsonyabb rendűnek tartják, másrészt mivel Kaddáfi nyíltan felemelte szavát a fekete-afrikaiak mellett és fekete zsoldosai is voltak, a feketéket a rendszer támogatóinak tartották.

Bár Kaddáfi sokat tett a törzsi helyett a nemzeti identitás kialakításáért, a rezsim bukása után tribalizmus mentén gyakorlatilag újraszerveződött az egész líbiai társadalom. A törzsek milíciákat alapítottak, amelyek megerősödése és aktív fellépése sok esetben épít a helyi lakosság rasszizmusára. Erős központi hatalom hiányában a csempészhalózatok működése elől minden akadály elhárult a Földközi-tenger déli partján.

Külön problémát jelent, hogy a nagyrészt olajiparra épülő, a Kaddáfi-rezsim idején még dinamikus líbiai gazdaság és munkaerőpiac korábban sok Európába tartó fekete-afrikait „felszívott”, maradásra bírt a helyi munkalehetőségekkel. A kritikus biztonsági helyzet ellenére továbbra is folyamatosan érkeznek migránsok főleg Maliból, Csádból, Nigerből, Dél-Szudánból, Etiópiából és Eritreából szárazföldi úton, azonban a 2011 előtti időkkal szemben nem állnak meg Líbiában, végcéljuk Európa.

Az Afrikából érkezők okai a kontinens elhagyására a többi vizsgált országéhoz hasonlóak: nincs lehetőség a tisztességes megélhetésre a származási országban, politikai instabilitás (polgárháborúk, bukott államok, krónikus vészhelyzetek) vagy elnyomó rezsim a kibocsátó országban, változó klíma, elsivatagosodás, természeti katasztrófák, rendkívül dinamikus növekvő fiatal (a lakosság egyharmada 20 és 24 év közötti) népesség. A Nemzetközi Valutaalap becslései szerint 2010 és 2035 között Afrikában 450 millió új szereplő lép be a munkaerőpiacra, tehát az afrikai kormányok legnagyobb kihívása a munkahelyteremtés.

A 2014-ig általánosságban is igaz volt a migrációval kapcsolatban, így a szubszaharai afrikai országokból származó migránsokra is, hogy nem a szegény országok

⁸ A pánafrikanizmus célja az afrikai „nép” felemelése, az afrikai egység megteremtése

*Biedermann Zsuzsánna, Novák Tamás, Szanyi Miklós, Szigetvári Tamás, Wagner Péter /
Az Európába irányuló migráció legfontosabb kibocsátó országainak vizsgálata*

legszegényebbjei indultak útnak, ugyanis ők nem tudták megfizetni az embercsempészek által követelt díjakat. Éppen ezért az Európába érkezők általában magasabban képzettek, mint a kibocsátó országukban az összlakosság. Franciaországban, ahol nagyobb számban élnek afrikai bevándorlók, önkéntes bevallás alapján készült 2010-ben egy felmérés 6000 bevándorló megkérdezésével: ennek alapján a szubszaharai Afrikából érkezők mintegy 10%-a végzett felsőfokú tanulmányokat. A francia jelentések továbbá kiemelik, hogy szubszaharai afrikai országokból inkább egyedülálló, fiatal férfiak érkeznek (ELIPA, 2011), gyakran akár 15 év alattiak.

A közeljövőben nem várható a szubszaharai kibocsátó országok problémáinak megoldása, különös tekintettel a kilátástalan jövővel szembenező fiatalokéra. Szubszaharai Afrika jelenlegi lakossága 900 millió, ENSZ-becslések szerint 2050-re várhatóan kétmilliárd, 2100-ra 3,8 milliárd fő lesz – ez hatalmas nyomást gyakorol a kibocsátó országokra (élelmezés, alapvető szolgáltatások, iskoláztatás, munkalehetőségek biztosítása). A Nemzetközi Valutaalap becslései szerint 2010 és 2035 között Afrikában 450 millió új szereplő lép be a munkaerőpiacra. Valószínűleg növekvő mértékben folytatódik majd az elvándorlás, és a relatív földrajzi közelség miatt a fejlett régiók közül továbbra is Európa lesz a fő cél.